

ISSN 2591-1201

LETNIK 9 • 2025 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik /Published by

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva /Address of the editorial board

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik /Managing editor

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik /Editor-in-chief

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnična urednica /Technical editor

Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor /Editorial board

dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov /Website

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

Redakcija je številke je bila zaključena 20. 11. 2025.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TransLAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom

S. B.

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 9 • 2025 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Razprave

Stipica Grgić

*Border Problems: Changes in the Borderline of Drava Banovina
and Sava Banovina/Banovina of Croatia 1929–1941*

9

Mirjam Dujo Jurjevčič

*Povojni izvensodni poboji: dolgo zamolčane usode žensk
iz Loške doline*

35

Hrvoje Čapo

*The Slovenian Lands in Documents of the Personal Representative
of the US President to Pope Pius XII, 1944–45*

69

Rok Bratina in Andrej Raspor

Zlo(raba) dirke po Italiji v politične namene? Primer Pieris 1946

97

Anton Arko

*Voditeljeva podoba v slovenskih berilih za prvi razred osnovne šole
v obdobju socialistične Jugoslavije*

125

Jelka Piškurić

Odnos do okolja v družbeno turbulentnih 80. letih

147

Poročila s konferenc

Matic Batič in Renato Podbersič

*Znanstveni posvet ob 50. obletnici podpisa Osimskih sporazumov –
Slovenska zahodna meja skozi stoletja, Trst, 3. oktober 2025*

171

Recenzije

Tomaž Kladnik

*Ana Šela, Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz
(1980–1989), Zbirka Studia Historica Slovenica 23, Znanstveno
raziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru*

177

Aleš Maver

*Andrej Rahten, Tischler. Življenjska pot vodilnega politika in
šolnika koroških Slovencev, Mohorjeva/Hermagoras, Celovec*

180

R a z p r a v e

1.01 izvirni znanstveni članek
DOI: 10.55692/D.18564.25.10
CC BY-NC-ND 4.0

Rok Bratina^{*} in Andrej Raspor^{**}

Zlo(raba) dirke po Italiji v politične namene? Primer Pieris 1946

Izvleček

Prispevek obravnava v slovenskem zgodovinopisju še dokaj neraziskan dogodek pri Pierisu 30. junija leta 1946, ko je bila kolesarska karavana Dirke po Italiji (Giro d'Italia) nasilno zaustavljena. V prispevku omenjeno dogajanje postavljamo v širši kontekst reševanja t. i. tržaškega vprašanja, ki je v obdobju porajajočega se političnega in ideološkega razhajanja »obremenjevalo« na eni strani zahodne zaveznike in na drugi Jugoslavijo. Glede na odnos vsakokratnih italijanskih političnih oblasti do Gira smo v prispevku gostovanje 12. etape v Trstu razumeli kot akt politične simbolike, odražajoč širše napetosti med zahodnimi zavezniki in jugoslovansko stranjo. Zaustavitev kolesarske karavane je bila tako več kot le športni dogodek – predstavljala je manifestacijo lokalnih in mednarodnih političnih pritiskov ter opominjala na konflikte, ki so tako ali drugače zaznamovali medvojno obdobje.

KLJUČNE BESEDE: *Dirka po Italiji, iredentizem, fašizem, mirovna pogajanja, tržaško vprašanje, slovenski tisk*

^{*} Rok Bratina, doktorski študent, Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici, Gregorčičeva 19, SI-5000 Nova Gorica, rok.bratina@fuds.si. ORCID: 0009-0007-7420-2173.

^{**} Dr. Andrej Raspor, redni profesor, Fakulteta za komercialne in poslovne vede, Lava 7, SI-3000 Celje, andrej.raspor@t-2.si. ORCID: 0000-0002-8098-9554.

Abstract

This article explores an event that is little-known in Slovenian historiography – the incident near Pieris on June 30, 1946, when the Giro d'Italia peloton was forcibly stopped. The episode is set within the broader context of the so-called Trieste question, which, amid growing political and ideological divisions, created tensions between the Western Allies on one side and Yugoslavia on the other. Considering how Italian political authorities at the time approached the Giro, the arrival of the 12th stage in Trieste can be understood as an act of political symbolism, reflecting the wider strains between the Western Allies and Yugoslavia. The halting of the race was therefore more than just a sporting incident – it was a manifestation of local and international political pressures and a reminder of the conflicts that, in various ways, shaped the postwar period.

KEYWORDS: *Giro d'Italia, irredentism, fascism, peace negotiations, Trieste question, Slovenian press*

Uvod

Druga svetovna vojna (1939–1945) je za Kraljevino Italijo predstavljala katastrofo in ponižanje v vseh pogledih. Niz porazov na bojiščih, zlom fašističnega režima leta 1943, okupacija s strani nacistične Nemčije, zavezniško bombardiranje in državljanska vojna so Italijane docela izčrpali in obubožali.¹ Kljub vsemu naštetemu, ali pa prav zaradi tega, so se pri športnem časopisu *La Gazzetta dello Sport* odločili, da z letom 1946 vnovič obudijo Dirko po Italiji (orig. *Giro d'Italia*), ki je z izjemo treh let za časa prve svetovne vojne (1915–1918) in petih za časa druge svetovne vojne (1940–1945) potekala neprekinjeno vsako leto od njenega začetka leta 1909 in se je med Italijani uveljavila kot dirka, ki je združevala raznolike regije, različna narečja, navade in običaje ter spodbujala skupno identiteto Italije kot naroda.²

Povojnim okoliščinam primerno se je 29. izvedbo Dirke po Italiji promoviralo kot t. i. Dirko preporoda (orig. *Giro della Rinascita*). »*Prebivalci Neaplja in Torina, Lombardije in Lacija, Veneta in Emilije, vsi Italijani, številne regije kot del ene civilizacije in enega srca, čakajo na Giro, ogledalo,*

1 Anthony Cardoza, »'Making Italians'? Cycling and national identity in Italy: 1900–1950,« *Journal of Modern Italian Studies* 15, št. 3 (2017): 370–71.

2 John Foot, *Pedalare! Pedalare! A History of Italian Cycling* (London: A&C Black, 2017), 6.

v katerem se lahko znova prepoznajo in nasmehnejo.«³ Prežet z duhom iredentizma se je tedanji direktor dirke Armando Cougnet⁴ pogumno odločil za traso, ki je kolesarje popeljala tudi na tista območja Julijske krajine,⁵ ki so bila na eni strani del slovenskih (in jugoslovanskih) aspiracij, na drugi strani pa so na podlagi beograjskega sporazuma z dne 9. junija 1945⁶ in skladno z določili pogodbe o premirju z Italijo iz leta 1943⁷ bila pod nadzorstvom zavezniške vojaške uprave (ZVU).⁸

Zaradi sočasnega zaostrovanja odnosov med Združenimi državami Amerike (ZDA) in Sovjetsko zvezo (SZ) je bilo že tedaj bolj kot ne jasno, da bo meja med povojno Italijo, ki je bila v ideološkem pogledu bližje demokratičnemu Zahodu, in Jugoslavijo, ki je bila v tem pogledu bližje komunističnemu Vzhodu, predstavljala oz. simbolizirala tudi pregrado med obema blokoma.⁹ Glede na dejstvo, da so jugoslovanske vojaške sile prehitale zahodne zaveznike, tj. Američane in Angleže, in kot prve 1. maja 1945 vkorakale v Trst ter ga istega dne tudi osvobodile,¹⁰ pa je bilo tudi očitno, da se jugoslovanske politične oblasti na čelu z Josipom Brozom - Titom¹¹ ne bodo kar tako odre-

3 Colin O'Brien, *The Story of the World's Most Beautiful Bike Race* (London: Profile Books Ltd., 2017), 69.

4 Armando Cougnet (1880–1959) se je italijanskemu športnemu časopisu *La Gazzetta dello Sport* pridružil leta 1898 in je sprva deloval kot kolesarski dopisnik. Leta 1906 in 1907 je bil napoten v Francijo, od koder je poročal o dogajanju na Dirki po Franciji (orig. *Tour de France*). Kot nekdo, ki se je na lastne oči lahko prepričal, kako poteka organizacija takšnega dogodka, je bil Cougnet pravi za to, da bdi nad dirko. Glejte: Brendan Gallagher, *Dirka po Italiji: Corsa Rosa: zgodovina najznamenitejših Girov* (Preserje: Aktivni mediji d.o.o., 2017), 10.

5 V italijanski historiografiji in v upravnem ter geografskem jeziku je toponim »Julijska Benečija« (it. *Venezia Giulia*) splošno sprejet izraz (skovan je bil leta 1863 s strani goriškega Juda Graziadia Isaia Ascolija), s katerim se misli tudi tista območja Slovenije, ki so po pogodbi iz Rapalla leta 1920 pripadla Kraljevini Italiji – gre torej za jasno ponazoritev iredentističnih aspiracij. Slovensko poimenovanje »Julijska krajina« pa je leta 1921 uvedel dr. Josip Vilfan. Glejte: Renato Podbersič, »Sijaj Davidove zvezde nad zalivom: Prispevek k poznavanju judovskih povezav med Trstom in Gorico,« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 615–28.

6 Jože Pirjevec, »Akcija jugoslovanske diplomacije v Parizu in tržaško vprašanje,« *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, št. 15 (2008): 53–59.

7 Charles Reginald Schiller Harris, *Allied Military Administration of Italy: 1943–1945* (London: Her Majesty's Stationery Office, 1957), 105–29.

8 Federico Tenca Montini, *Trsta ne damo! Jugoslavija in tržaško vprašanje 1915–1954* (Ljubljana: Založba ZRC, 2023), 33–34.

9 Jože Šušmelj, *Trpko sosodstvo: nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001* (Trst: Založništvo tržaškega tiska ZTT-EST, 2009), 18.

10 Tenca Montini, *Trsta ne damo!*, 30.

11 V zvezi s tem velja izpostaviti intervju, ki ga je imel Tito s časopisom *Krasnaja*

kle mestu, ki ima še posebej za Slovence izjemen simbolni,¹² gospodarski¹³ in demografski¹⁴ pomen. Tako so se v mesecih pred zasedbo pojavljali elaborati o kulturni oživitvi mesta, gospodarski obnovi in uvedbi civilne uprave.¹⁵

V kontekstu zgornjega velja razumeti tudi dogajanje na 12. etapi Dirke po Italiji, ki jo je približno 40 kilometrov pred ciljno črto v Trstu oz. pri Pierisu v bližini Škocjana ob Soči (it. San Canzian d'Isonzo) prekinila skupina saboterjev.¹⁶ Ti naj bi v želji, da preprečijo kolesarjem, da bi nadaljevali svojo pot,

zvezda ob robu srečanja, ki ga je jugoslovanski voditelj imel s Stalinom v Moskvi 15. aprila 1945. In sicer je v omenjenem sovjetskem listu Tito izjavil, da prebivalci Istre in Trsta želijo pripadati novi Jugoslaviji in da je on prepričan, da bo ta njihova želja tudi uresničena. Pomenljivo je, da je bila ta izjava podana v javnost slaba dva tedna, preden so jugoslovanske enote vkorakale in »osvobodile« Trst. Glejte: Jože Pirjevec, »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848–1954) (Ljubljana: Nova revija, 2008), 293–95.

- 12 O simbolnem pomenu Trsta najbolj zgovorno pričajo besede Ivana Tavčarja, slovenskega politika in pisatelja, rekoč, da je Ljubljana resda srce Slovenije, da pa Trst predstavlja njena pljuča. Besede Tavčarja, ki imajo še toliko večji pomen, če pomislimo, da jih je izrekel v vlogi ljubljanskega župana, je na (svojem zadnjem) predavanju v Trstu 20. aprila 1918 ponovil pisatelj Ivan Cankar in jih nadgradil z naslednjo izjavo: »Brez pljuč srce ne bo utripalo, brez srca ne bodo pljuča dihala! Brez Trsta, brez morja bi bila svobodna, samostojna in demokratična Jugoslavija nemogoča, bi bila mrtva že ob rojstvu, pokopana za vekomaj. Kdor pride iz Ljubljane k vam, čuti, da pride domov, da stoji na domačih tleh, da govori s sebi enakimi, ki ga razumejo, ki sočustvujejo z njim in so z njim enakih misli. Pozdravljeni!« Glejte: *Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije. Tom 5, Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869–1920* (Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja komunistične partije Jugoslavije, 1951), 337.

- 13 Več o tem glejte: Peter Vodopivec, »Karl Ludwig von Bruck, Trst in Slovenci,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 40, št. 1 (2000): 49–61.

- 14 Kar se tiče demografskega pomena, je pomembno izpostaviti drugo polovico 19. stoletja, ko se je v Trstu začelo krepiti prebivalstvo slovenskega porekla. V Trst so se začeli pospešeno naseljevati prebivalci s Krasa, iz Goriške, Kranjske, Istre ter preostalih in nekoliko vzhodnejših predelov sedanje Slovenije. Če pustimo ob strani podatek, da se je delež slovenskega prebivalstva v Trstu od srednjega veka pa vse tja do konca prve svetovne vojne gibal med 20 in 33 %, pa o demografskem pomenu mesta najbolj zgovorno priča dejstvo, da je bil Trst z več kot 50.000 slovenskimi prebivalci v času popisa prebivalstva (1910) tudi največje slovensko mesto (v Ljubljani je bilo Slovencev nekaj čez 35.000). Glejte: Peter Bufon, »Slovenci v Trstu nekdaj in danes: težavno ohranjanje multikulturalnosti na robu slovenskega etničnega ozemlja,« *Kronika* 70, št. 1 (2022): 177–98; Marta Verginella, »Fragmenti slovensko govorečega Trsta pred pojavom nacionalizma,« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 429–46.

- 15 Pirjevec, »Trst je naš!«, 305.

- 16 Iz različnih virov se za saboterje izpričujejo različna poimenovanja. Gallagher jih rečimo imenuje »jugoslovanski partizani« (Gallagher, *Dirka po Italiji*, 124), O'Brien pa za saboterje uporablja izraz »slovanski uporniki« (O'Brien, *The Story of the World's*,

na cesto postavili improvizirane barikade, obenem pa naj bi vanje (z)metali tudi kamenje in steklenice. Ko so novice o napadu dospele do Trsta, kjer je kolesarje pričakovala nepopisna množica, je prišlo do nemirov, nezadovoljstvo pa je vladalo tudi med kolesarji, še zlasti med tistimi, ki so prihajali prav iz tržaškega območja. Sedemnajsterico kolesarjev pod vodstvom domačina Giordana Cotturja,¹⁷ ki so želeli ne glede na vse nadaljevati, naj bi ameriška vojaška transportna vozila odpeljala do predmestja Barkovelj (it. Barcola), od koder so se potem odpeljali do cilja, tekmujoč za čast in slavo.¹⁸

Namen pričujočega prispevka je analizirati poročanje časopisov v slovenskem jeziku o dogajanju pri Pietrisu, pri čemer nas zanima, kako je tedanji slovenski tisk dogodek interpretiral in kakšno vlogo mu je pripisal v luči nacionalnih in političnih napetosti v Julijski krajini po drugi svetovni vojni. Pri tem smo pozornost usmerili predvsem na vprašanje, ali je slovenski tisk dogajanje predstavil kot športni incident ali pa kot del širše politične konfrontacije, povezane z vprašanjem meje oz. usode Trsta. V ta namen smo se odločili pregledati tisto dnevno in tedensko časopisje, ki je izšlo v obdobju med 1. in 14. julijem 1946 in je dostopno v digitalni knjižnici. Med pregledovanjem prosto dostopnega časopisja smo prišli do ugotovitve, da je o dogodku poročalo osem časopisov, in sicer: *Ljudski tednik*,¹⁹ *Primorski*

69). Na drugi strani Conti v saboterjih prepoznava skupino mladih s Turjaka (it. Turriaco), iz Ronk (it. Ronchi dei Legionari) in Pierisa, ki so zvesti Titu; glejte: Beppe Conti, *Giro d'Italia. Racconti e misteri in maglia rosa* (Santarcangelo di Romagna: Diarkos, 2023), 95, pridobljeno 20. 10. 2025, <https://www.ibs.it/giro-d-italia-racconti-misteri-libro-beppe-conti/e/9788836162048>. Omeniti velja še Morrelija, ki je za saboterje označil »komuniste iz teh logov«, izpostavljajoč Franca Štoko kot njihovega voditelja in organizatorja. Glejte: Alfio Morreli, *Trieste, l'altra faccia della storia 1943–45* (Trieste: Edizioni di letteratura e storia contemporanea, 1987), 135.

17 Giordano Cottur je bil italijanski kolesar, ki se je rodil 24. maja 1914 v Trstu, tj. še v času, ko je bilo omenjeno pristaniško mesto del Avstro-Ogrske. V času, ko sta doma in na tujem kraljevala »večna rivala« Gino Bartali in Fausto Coppi, je veljal za enega najboljših italijanskih kolesarjev v senci. Cottur je v sedmih nastopih na *Giru* kar trikrat končal na tretjem mestu (1940, 1948 in 1949), pri čemer se je dvakrat zgodilo, da sta bila pred njim prav Coppi in Bartali (1940 in 1949); glejte: Foot, *Pedalare! Pedalare!*, 83; »Giordano Cottur,« Pro Cycling Stats, pridobljeno 23. 8. 2025, <https://www.procyclingstats.com/rider/giordano-cottur>.

18 Gallagher, *Dirka po Italiji*, 124; O'Brien, *The Story of the World's*, 69–70; Matteo Monaco in Nicola Sbeti, »La partita dell'Italianità: Il ruolo del Coni e del governo nella lotta per l'egemonia dello sport triestino (1945–1954),« *Qualestoria. Rivista di storia contemporanea* XLVII, št. 2 (2019): 138.

19 *Ljudski tednik* je bil tržaški časopis, ki je začel izhajati konec januarja leta 1946. Bil je projugoslovansko in prokomunistično naravnán; glejte: »Borili smo se za nov temeljni zakon,« *Ljudski tednik*, 25. 1. 1946, 1–3.

dnevnik,²⁰ *Primorska borba*,²¹ *Soški tednik*,²² *Prosveta*,²³ *Glas zaveznikov*,²⁴ *Primorski Slovenec*²⁵ in *Novice*.²⁶

- 20 *Primorski dnevnik* je naslednik *Partizanskega dnevnika*, ki je začel izhajati oktobra 1943, in sicer kot glasilo Triglavske divizije NOV. *Partizanski dnevnik* je s prispevki borcev in krajevnimi novicami v času vojne znatno pripomogel k zbližanju in tesnemu sodelovanju med narodnoosvobodilno vojsko in primorskim ljudstvom. Zadnja številka *Partizanskega dnevnika* je izšla 7. maja 1945. Zgolj šest dni kasneje, 13. maja 1945, je v Trstu izšla prva številka *Primorskega dnevnika*. Več o tem glejte: Marjeta Čampa, »Partizanski dnevnik 1944–1945,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 16, št. 1/2 (1975): 121–57.
- 21 Propagandno »trobilno« narodnoosvobodilne fronte, ki je od avgusta 1945 naprej izhajalo enkrat tedensko v Ajdovščini. Glavni urednik tega tednika, Roman Albreht (1921–2006), je bil dobro znani družbenopolitični delavec, ki je bil v tistem času (1945–1948) tudi član komisije za agitacijo in propagando pri CK-KPS; glejte: Darinka Drnovšek, »Albreht, Roman,« v: *Novi Slovenski biografski leksikon: Prvi zvezek* (Ljubljana: Založba ZRC, 2013), 122.
- 22 Gre za goriški list z jasno protifašistično, projugoslovansko in prokomunistično usmeritvijo. Časopis, ki je začel izhajati julija leta 1945, si je kot osnovno poslanstvo zadal kulturno in politično osveščanje slovenskega človeka, ki je hkrati zavezan sožitju z italijanskim prebivalstvom; glejte: »Ob prvi številki,« *Soški tednik*, 7. 7. 1945, 1.
- 23 Časopis ameriških Slovencev, ki je pričel z izhajanjem leta 1916 v Chicagu. Kot glasilo Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ), tj. največje zavarovalne združbe ameriških Slovencev, je s svojimi prispevki nagovarjal slovensko govoreče bralstvo, ki je gojilo simpatije do delavskega razreda in je bilo hkrati nastrojeno proti imperializmu in fašizmu; glejte: Timothy Pogačar, »Izseljenski tisk v Ameriki v digitalni dobi: slovensko-ameriški časopis Prosveta,« *Slavistična revija* 65, št. 2 (2017): 343–54.
- 24 Kot glasilo Zavezniške vojaške uprave (ZVU) je *Glas zaveznikov* začel izhajati 19. junija 1945. V časopisu, ki je izhajal tudi v italijanskem jeziku, so Angleži in Američani zaposlovali tiste Slovence, ki so v času vojne že opravljali katero izmed informacijskih služb zavezniških vojsk, obenem pa so se izražali za zaprisežene antikomuniste (v tem smislu je bil *Glas zaveznikov* tudi branik pred potencialnim vplivom raznih organizacij OF na v coni A živeče Slovence). Glejte: Sandi Vovk, »Slovenska politična emigracija v Trstu do leta 1954,« *Zgodovinski časopis* 52, št. 1 (1998): 87–109; Sandi Vovk, »Travma povratka: poročanje tiska v Trstu o fašističnem in nacističnem taboriščnem sistemu neposredno po koncu vojne leta 1945,« *Zgodovinski časopis* 62, št. 3/4 (2018): 427–46.
- 25 Gre za katoliški tednik, ki je začel izhajati avgusta leta 1945 in je bil kot takšen prvenstveno namenjen slovenskim Primorcem katoliške veroizpovedi. V svojih tedenskih edicijah je obravnaval vsa področja družbenega življenja, vključno s politiko, »saj je tudi ta pod božjim zakonom; tudi v politiki pride v poštev vest«. Glejte: »Naš list,« *Primorski Slovenec*, 9. 8. 1945, 1.
- 26 *Novice*, ki so jih 3. 7. 1945 ustanovili lienški taboriščniki, begunci pred komunizmom iz Jugoslavije, so bile od samega začetka podvržene angleški taboriščni cenzuri. Glejte: Rozina Švent, »Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji,« *Dve domovini*, št. 2/3 (1992): 67–101.

Tržaško vprašanje ali čigav je (bo) Trst?

Ko vprašanje nanese na lastništvo nad Trstom, je odgovor lahko zelo enostaven, če ga obravnavamo zgolj z vidika političnih sporazumov in uradnih meja, ki so bile načrtane po prvi svetovni vojni – pogodba iz Rapalla leta 1920 je Trst določila Italiji. V kolikor pa upoštevamo zgodovinsko, etnično, kulturno, še zlasti pa simbolno razsežnost tega prostora, potem vse skupaj postane bistveno bolj zapleteno.²⁷ Če je bil Trst v obdobju Rimljanov bolj ali manj v senci sosednjega Ogleja (Akvilleja), pa je pod oblastjo Habsburžanov postal ne samo največje in najbolj pomembno пристanišče te srednjeevropske večnacionalne monarhije,²⁸ temveč je v začetku 20. stoletja bilo to tudi največje slovensko mesto.²⁹

S premikom centra iz Rima na Dunaj, prestolnico habsburške monarhije,³⁰ se je Trst iz »vrat na Vzhod« preoblikoval v »okno v svet«, skozi katero se je srednjeevropski prostor odpiral v smeri Mediterana in naprej proti svetovnim trgov. Zaradi svoje izrazite vloge prometnega in trgovskega vozlišča, misleč na železniške povezave proti notranjosti in pomorske poti proti svetu, Trst kot rastoče kozmopolitsko mesto ni imel posebne potrebe po tesnejših stikih z agrarno stvarnostjo zaledja³¹ – ki pa je bilo od Trsta tako ali drugače odvisno.³²

Kozmopolitski značaj Trsta, ki se na eni strani nikoli ni znebil »etikete« antičnega mesta, po drugi strani pa se zaradi večstoletnega političnega, kulturnega in gospodarskega vpliva Habsburžanov prav tako ni nikoli v celoti identificiral s preostalo Italijo, je bil torej eden od ključnih razlogov, zakaj je Trst skozi zgodovino ostal v nekakšnem vmesnem prostoru. Skratka, bil je mesto, ki ni bilo od nikogar prav posebej, pa vendar hkrati od vseh. Toda številčna prevlada italijanske buržoazije je pri tej, še zlasti vsled vse večjega navala slovenskega prebivalstva iz zaledja, spodbudila »idejo o avtonomizmu z idejo o neodtujljivih nacionalnih pravicah italijanskega

27 Pirjevec, »Trst je naš!«, 17–22.

28 Pirjevec, »Trst je naš!«, 45.

29 V skladu s podatki iz leta 1910, ko je bil narejen zadnji popis prebivalstva, je v Trstu živelo 56.916 Slovencev. Glejte: Pirjevec, »Trst je naš!«, 54.

30 Za razliko od drugih primorskih mest, ki so v 13. stoletju priznala beneško nadoblast, je Trst leta 1382 prostovoljno prešel pod oblast Habsburžanov. Miha Preinfalk, »Tržaška številka Kronike – zgodovina Trsta v malem,« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 343–44.

31 Boris Gombač, »Nacionalno in socialno vprašanje v Trstu 1902–1914,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1/2 (1982): 55–64.

32 Vodopivec, »Karl Ludwig von Bruck,« 58–59.

meščanstva«. ³³ Nacionalistični duh italijanskega meščanstva v Trstu je torej šel »z roko v roki« z iredentističnimi težnjami italijanske politike, ki je ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja Trst vse bolj dojemala kot »neodrešen« del lastne države. ³⁴

Na drugi strani pa je bilo slovensko prebivalstvo, za katere je imel Trst kot mesto, v katerem je živela največja urbana skupnost Slovencev, še posebej velik pomen v smislu kreiranja slovenske narodne identitete. V zvezi s tem velja najprej izpostaviti Primoža Trubarja, ki je kot kaplan škofa Petra Bonoma v bolj pomembnih tržaških cerkvah pridigal v slovenskem jeziku. ³⁵ Če so bili s slovenščino v 16. stoletju postavljeni temelji narodne identitete, so se zavoljo njene ohranitve tekom druge polovici 19. stoletja (tudi kot odziv na pomlad narodov leta 1848) ³⁶ ustanavljala različna slovenska društva in organizacije – leta 1861 je bila prav Trstu ustanovljena tudi prva slovenska čitalnica! ³⁷ Simbol slovenske kulturne in gospodarske navzočnosti v mestu je bil leta 1904 zgrajeni Narodni dom, ³⁸ ki je »pod isto streho« poleg stanovanj, hotelskih sob, kavarne in restavracije združeval še tiskarno, v kateri se je tiskal časopis *Edinost*, Tržaško posojilnico in hranilnico ter gledališče, kjer so se prirejale predstave. ³⁹

Navezujoč se na zgornje, lahko na požig Narodnega doma 13. julija 1920 gledamo kot na enega najbolj simboličnih in travmatičnih »udarcev« slovenskemu narodnemu življenju v Trstu, ki je istega leta po pogodbi iz Rapalla pripadel Italiji. Tako lahko rečemo, da je dogodek na nek način naznanjal obdobje sistematičnega raznarodovanja, ⁴⁰ ki je svoj vrh doseglo v času fašističnega režima. V luči pričujočega poglavja tako na prepoved javne rabe slovenskega jezika, ukinjanje slovenskih šol, zapiranje društev in

33 Gombač, »Nacionalno in socialno vprašanje,« 59.

34 Matthew O'Leary, »The Legacy of the Risorgimento on Italian Identity, Nationalism, and the Rise of Fascism,« *The Alexandrian* 6, št. 2 (2017): 3.

35 Bufon, »Slovenci v Trstu,« 70.

36 Marta Verginella, »Fragmenti slovensko govorečega Trsta,« 430–31.

37 Pirjevec, »Trst je naš!«, 27.

38 Jože Pirjevec, »Bazovica 1930,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 21, št. 1/2 (1981): 157–66.

39 Borut Klabjan in Gorazd Bajc, »Narodni dom v Trstu: Trst v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi,« v: *61. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Urška Perenič (Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025), 84–94.

40 Samo do leta 1922 naj bi se iz notranjosti Italije v Trst priselilo približno 50.000 Italijanov, istočasno pa se je iz mesta priselilo slabih 30.000 t. i. Neitalijanov. Glejte: Renato Podberšič, »Žrtve med italijanskimi priseljenci v Julijski krajini,« v: *Migracije in Slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010), 316–27.

tudi italijanizacijo slovenskih priimkov⁴¹ in krajevnih imen ne moremo gledati zgolj kot na izvrševanje fašistične politike, ampak tudi, ali predvsem, kot poskus predrugačenja identitete prostora, in sicer iz večnacionalnega v italijanskega.⁴² O neomajnosti raznarodovalne politike fašističnega režima še najbolj priča ustrelitev štirih slovenskih antifašistov na bazoviškem polju (zato bazoviške žrtve) 6. septembra 1930.⁴³

Kraljevina Italija je 10. junija 1940 vstopila v vojno na strani sil osi. Po napadu na Jugoslavijo sredi aprila 1941 si je usodo primorskih Slovencev delilo še več kot tristo tisoč slovenskih prebivalcev Dravske banovine.⁴⁴ Tako kot protifašistični odpor ni bil omejen le na Slovence, ki so živeli v Julijski krajini, tudi boj za Trst ni bil več omejen zgolj na prizadevanja slovenskih protifašistov,⁴⁵ temveč se je v času med in še zlasti po koncu vojne razvil v kompleksno politično in diplomatsko problematiko, poznano kot *tržaško vprašanje*.⁴⁶ Italiji, ki je z vojno napovedjo Nemčiji 13. oktobra 1943 stopila na »pravo stran« zgodovine, je šlo »na roko« tudi dejstvo zaostrovanja odnosov med zahodnimi zavezniki (Američani, Angleži in Francozi)

41 Pod Mussolinijem je bilo samo v Trstu spremenjenih približno 3000 priimkov, kar je pomenilo, da je okrog 60.000 Tržčanov praktično čez noč »našlo« svoje latinske korenine; Pirjevec, »Trst je naš!«, 116.

42 Večina slovenskih zgodovinarjev se strinja z oceno, da naj bi se v obdobju med obema vojnama iz Julijske krajine izselilo približno 100.000 prebivalcev slovenskega oz. hrvaškega porekla. Od tega se jih je približno 70.000 odselilo v Jugoslavijo. Glejte: Andrej Vovko, »Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama,« *Zgodovinski časopis* 46, št. 1 (1992): 87–92.

43 Pirjevec, »Bazovica 1930,« 165.

44 Marjan Žnidarič, »Vpliv okupacije na življenje Slovencev leta 1941,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 41, št. 2 (2001): 191–200.

45 Tu je potrebno pripomniti, da so odbori Osvobodilne fronte (OF) delovali že leta 1941 in so torej tudi po kapitulaciji Italije septembra 1943 oz. ustanovitvi operacijske cone Jadransko primorje s strani nacistične Nemčije (orig. *Operationszone Adriatisches Küstenland*) nadaljevali s svojim delovanjem. V zvezi s tem je pomembno izpostaviti, da je zgolj dan po kapitulaciji Italije (11. septembra 1943) prišlo do ustanovitve Narodnoosvobodilnega sveta za Slovensko primorje (NOS), s čimer se je vzpostavila slovenska javna uprava na tem ozemlju. 16. septembra istega leta pa je vrhovni plenum OF Slovenije sprejel sklep, da se Slovensko primorje priključi Sloveniji. Ker je bil sklep sprejet enostransko, ni imel nobenega mednarodnega pomena. Vseeno pa ga lahko v kontekstu tega prispevka razumemo kot jasno izraženo namero, da bo to območje (spet) slovensko. Glejte: Nevenka Troha, »Uprava v Slovenskem primorju 1918–1954 (Pregled),« *Arhivi* 20, št. 1/2 (1997): 88–102.

46 Pirjevec, »Trst je naš!«, 262–83; Nevenka Troha, *Komu Trst?: Slovenci in Italijani med dvema državama* (Ljubljana: Založba Modrijan, 1999), 11.

na eni in Sovjetsko zvezo na drugi strani.⁴⁷

Tako lahko razumemo tudi vnemo zahodnih zaveznikov, da t. i. Titove sile, ki so prodirale proti Trstu in ga 1. maja 1945 tudi zavzele,⁴⁸ podredijo svojemu poveljstvu. Ker se to ob dejstvu, da so zahodni zavezniki v Trst vkorakali dan kasneje (2. maja), ni zgodilo, so Britanci v naslednjih dneh na Jugoslavijo vršili pritisk, ki se je v prvi vrsti izražal z beograjskim sporazumom z dne 9. junija 1945, s katerim je Jugoslavija pristala na delitev Julijske krajine na cono A, nad katero bo začasno oblast izvrševala Zavezniška vojaška uprava (ZVU), in cono B, ki je bila dodeljena v vojaško upravo Jugoslovanske armade. Dokončni sporazum med Jugoslavijo in zahodnimi zavezniki je bil sicer dosežen v Devinu 20. junija istega leta, ki pa je v svojem bistvu zgolj razreševal detajle tistega iz Beograda.⁴⁹

Da se niti Jugoslavija niti Italija Trstu tudi po podpisu beograjskega in devinskega sporazuma nista odrekli, pričata memorandum, ki sta ga državi predložili mirovni konferenci.⁵⁰ V svojem memorandumu se je Jugoslavija na eni strani zavzela za obnovitev stare meje, ki je pred prvo svetovno vojno potekala med Avstro-Ogrsko in Italijo. Na drugi strani pa se je Italija v svojem memorandumu zavzela za mejo, ki bo potekala po t. i. Wilsonovi črti – od Trbiža prek Triglava ter zahodno od Cerknega, Idrije, Pivke, Ilirske Bistrice, Opatije in Labina, pri čemer bi imela Reka široko avtonomijo v okviru Jugoslavije.⁵¹ Svet zunanjih ministrov je na seji v Londonu 19. septembra 1945 nato odločil, da mora nova državna meja med Italijo in Jugoslavijo upoštevati etnično načelo.⁵²

47 Šušmelj, *Trpko sosodstvo*, 15–6.

48 V naslednjih dneh (med 2. in 10. majem 1945) se je v Trstu dogajala velika »čistka«, za katero sta bili odgovorni Organizacija za zaščito naroda (OZNA) in Korpus narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ). Člani teh dveh organizacij so zajeli 18.000 ljudi (večina je bila pripadnikov vojaških enot) in jih tudi povečini izpustili. Tiste, ki so ostali v pridržanju, pa so bodisi likvidirali v kraških jamah bodisi so jih odpeljali v notranjost Slovenije v taborišča in zapore. Vse bolj negativen »imidž« »osvoboditeljev« v očeh lokalnega prebivalstva se je še podkrepil z »barbarskim« plenjenjem članov OZNE in KNOJ-a ter drugih organov ljudske zaščite, ki so iz izpraznjenih (pogosto judovskih) stanovanj pobirali vse, v čemer so videli neko vrednost; Pirjevec, »Trst je naš!«, 303.

49 Tenca Montini, *Trsta ne damo!*, 39–41.

50 Churchill, Truman in Stalin so na srečanju, ki je med 17. julijem in 2. avgustom, med drugim dorekli, da bo pogodba z Italijo prva točka prihodnje mirovne konference. Upoštevajoč to, je septembra istega leta prišlo do oblikovanja Sveta, ki so ga sestavljali zunanji ministri vseh štirih velesil; Tenca Montini, *Trsta ne damo!*, 46–47.

51 Ibid.

52 Šušmelj, *Trpko sosodstvo*, 18.

Na podlagi stališča, sprejetega v Londonu, se Američani, Angleži, Francozi in Rusi odločijo ustanoviti posebno mednarodno preiskovalno komisijo, ki bo z neposrednim obiskom in zasliševanjem prebivalstva »na terenu« ugotavljala etnično pripadnost spornega območja.⁵³ Tako Italija kot Jugoslavija sta pozorno spremljali priprave na obisk preiskovalne komisije in v času, ko so se člani komisije⁵⁴ mudili v Trstu, Gorici, Istri in drugih relevantnih krajih, organizirali manifestacije, provokacije in druge aktivnosti, s katerimi sta skušali vplivati na končno poročilo komisije. Če so bili sprva v tem smislu »uspešnejši« Slovenci, pa so Italijani svojo »premoč« pokazali prav v Trstu, ko se je med 24. in 28. marcem 1946 po nekaterih pričevanjih zbralo okoli 180.000 Italijanov.⁵⁵

Dirka po Italiji kot »potujoči iredentizem«

Dirka po Italiji (it. *Giro d'Italia*) je več kot kolesarska dirka, tako kot kolo za Italijane ni bilo samo prevozno sredstvo.⁵⁶ Ker je njegova priljubljenost sovpadala s procesom industrializacije, je v Italiji postal tudi simbol napredka in modernosti. Razsežnosti *Gira* tako ne moremo dovolj dobro razumeti, če ga obravnavamo zgolj kot športni dogodek.⁵⁷ Njegovi začetki namreč sovpadajo s časom, ko so v revolucionarnem gibanju *Risorgimento*

53 Ibid.

54 Komisija je bila sestavljena iz štirih delegacij, in sicer so to bile ameriška, britanska, francoska in ruska. V skupnem poročilu komisije je tako vsaka izmed t. i. velesil, glede na svoje videnje »stanja na terenu«, podala svoj predlog razmejitve med Italijo in Jugoslavijo. Glejte: Šušmelj, *Trpko sosedstvo*, 18.

55 Tenca Montini, *Trsta ne damo!*, 51–52.

56 Do konca 19. stoletja je bilo v Italiji »v prometu« približno 100.000 koles. Med letoma 1909, ko je potekala prva izvedba Dirke po Italiji, in 1914 (še zadnji *Giro* pred prvo svetovno vojno) pa je številka narasla iz 605.000 na 1.225.000. O tem, kako skokovito je naraščala priljubljenost kolesarstva v Italiji, priča podatek, da je leta 1928 v prometu bilo že 4.935.019 koles. Glejte: Stefano Pivato, »The bicycle as a political symbol: Italy, 1885–1955,« *The International Journal of the History of Sport* 7, št. 2 (1990): 173–87.

57 Kot razloži Cardoza, so kolesarske dirke milijonom Italijanov omogočile sploh prvo srečanje s športnimi dogodki na visoki ravni, saj so kolesarji vozili mimo njihovih domov in lokalnih skupnosti. Tako so lahko gledalci neposredno »sodelovali« na dirkah in svoje junake, o katerih so že veliko slišali ali prebrali, videli od blizu – četudi za hip. Izhajajoč iz tega, za avtorja ni presenečenje, da je priljubljenost kolesarstva že pred prvo svetovno vojno pritegnila tudi pozornost politike; Cardoza, »'Making Italians'?«, 355.

spoznali, da bi kolo lahko bilo pripravno sredstvo, s katerim bi za nacionalistično gibanje navdušili nove generacije.⁵⁸ V tem smislu je bil še zlasti problematičen pojav novih kolesarskih društev in združenj na ozemlju Avstro-Ogrske v začetku 20. stoletja, ki so s svojim delovanjem presegala športni okvir in postala dejavna žarišča narodnega prebujenja.⁵⁹

Ozemlje Avstro-Ogrske je namreč zajemalo tudi pokrajine, kjer je živelo prebivalstvo italijanske narodnosti. Na teh območjih – predvsem v Gorici, Trstu in na Južnem Tirolskem, ki jih italijanski nacionalisti dojemajo kot *terre irredente* (območja, ki še niso odrešena oz. priključena) – so torej tamkajšnja kolesarska društva in združenja igrala vse pomembnejšo vlogo v smislu ohranjanja italijanske identitete in vzbujanja domoljubnih čustev. Na drugi strani je bil *Giro*, začeniši z letom 1909, v prvi vrsti komercialni projekt časopisa *La Gazzetta dello Sport*, ki je z njegovo pomočjo želel povečati svojo naklado in utrditi položaj na medijskem trgu.⁶⁰ Toda kmalu po prvih izvedbah se je *Giro* začel spreminjati v veliko več. Dirka je zaradi svoje trase, ki je obiskala simbolno pomembna območja, postala politično in kulturno orodje, s katerim so se krepile ideje o enotni Italiji.⁶¹

Ozemeljske zahteve, legitimirane z londonskim sporazumom iz leta 1915, in pa odločitev organizatorjev, da že 23. maja 1919,⁶² trasira etapo, ki bo kolesarsko karavano popeljala od Trenta do Trsta, kažejo, kako zavestno je bila Dirka po Italiji uporabljena tudi ali predvsem kot orodje politične simbolike in nacionalnega sporočanja. Ta etapa ni bila zgolj športna preizkušnja – bila je manifestacija iredentističnih teženj, ki so se v primeru Trenta uresničile s pogodbo iz Saint-Germaina septembra 1919, v primeru Trsta pa s pogodbo iz Rapalla novembra 1920. V zvezi s tem je pomenljivo izpostaviti, kako so v časopisu *La Gazzetta dello Sport* *Giro* 1919 napovedali v uvodniku pred njegovim začetkom: »*Ni res, da je Italijane nemogoče združiti. Zavedajo se, da bodo razdeljeni izginiti, združeni pa se bodo spet povzpeli.*«⁶³

Politične dimenzije Dirke po Italije se še bolj jasno izrazijo v obdobju fašističnega režima (1922–1943), ki ga je poosebljal Benito Mussolini. V tem smislu kot prelomno označujemo uvedbo *rožnate majice* (orig. *maglia*

58 Ibid.

59 Ibid.

60 Gallagher, *Dirka po Italiji*, 9.

61 O'Brien, *The Story of the World's*, 10–16.

62 Tu velja izpostaviti, da je Italija ravno 23. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski.

63 Gallagher, *Dirka po Italiji*, 46.

rosa)⁶⁴ 1931, na kateri je bil prvotno izvezen fašistični simbol – snop palic, ki zvezane skupaj in ovijajoč se okoli sekire ponazarjajo moč v enotnosti.⁶⁵ Povedano drugače, vsakokratni nosilec rožnate majice, ki je pripadala vodilnemu v skupni razvrstitvi, tako ni le predstavljal najboljšega kolesarja v karavani, ampak je bil, hote ali nehote, tudi živi simbol fašističnega režima. Tu je sicer treba pristaviti, da je bil ta simbol s padcem režima oz. po drugi svetovni vojni z majice odstranjen.⁶⁶

O pomembnosti *Gira* za legitimacijo fašističnega režima in promocijo njihove politike med drugim govori tudi dejstvo, da so se na slovesnostih na startu in cilju nekaterih etap zbirali strankarski oz. vladni funkcionarji. Kar pa se tiče vloge *Gira* pri promociji vladne politike, zadostuje omemba, da so organizatorji za leto 1936 določili, da bo trasa posamične vožnje na čas (oziroma kronometer) potekala na novozgrajenem avtocestnem odseku, ki je povezal Padovo z Benetkami. Glede na to, da so se ob ceste že tedaj zgrinjale množice kolesarskih navdušencev, da ne omenjamo zvestih bralcev časopisa *La Gazzetta dello Sport* in poslušalcev radia, potem lahko rečemo, da je bila v tem primeru izbira trase daleč od naključne – šlo je za jasen propagandni ukrep, ki je italijanskemu prebivalstvu predstavljal enega izmed infrastrukturnih dosežkov fašistične Italije.

V kolikor se navežemo na temo pričujoče raziskave, potem velja glede Trsta povedati, da je v obdobju med obema vojnama zasedal pomembno mesto v imaginariju italijanskega nacionalizma.⁶⁷ Namreč, potrebno je vedeti, da je bil Trst med letoma 1919 in 1940 eno izmed največkrat obiskanih italijanskih mest, in sicer bodisi kot izhodiščna točka bodisi kot ciljno prizorišče.⁶⁸ Po natančnem pregledu preteklih izvedb *Gira*, osredotočajoč se na posamezne etape, smo prišli do ugotovitve, da je Trst v medvojnem

64 Izbira rožnate barve ni naključna, ampak je tu šlo za premišljeno odločitev organizatorja, čigar časopis (govorimo o *La Gazzetti*) se je tiskal (in se še danes) na papirju rožnate barve (Gallagher, *Dirka po Italiji*, 88).

65 O'Brien, *The Story of the World's*, 48.

66 Gallagher, *Dirka po Italiji*, 88.

67 Več o tem glejte: Angelo Ara in Claudio Magris, *Trieste. Un'identità di frontiera* (Torino: Einaudi, 2007); Vanessa Maggi, *La città italianissima. Trieste nel dibattito politico del dopoguerra (1945–1954)* (Pisa: Pacini Editore, 2023); Elisabetta Bertolotti, *Il confine orientale tra Fiume e Trieste. Storie di due porti-franchi* (Milano: Prospettiva Editrice, 2021); Nicolò Giraldi, *Storia di Trieste. Dalle origini ai nostri giorni* (Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2016).

68 »Trieste«, Pro Cycling Stats, pridobljeno 23. 8. 2025, <https://www.procyclingstats.com/location/trieste>.

obdobju bil petnajstkrat gostitelj katere izmed etap Dirke po Italiji.⁶⁹ Zanimivo je, da so se organizatorji za Trst odločili tudi leta 1920, ko prav tako še ni bilo znano, komu bo to mesto dejansko pripadalo. Tedaj je Trst gostil start zadnje, 8. etape, ki se je v formatu ekipne vožnje na čas zaključila v Milanu.

Ko je govora o fašističnem režimu v povezavi z Dirko po Italiji in gostovanjem v Trstu, velja pristaviti, da je, prvič, na zadnjo predvojno izvedbo *Gira* leta 1940 potrebno gledati tudi, ali predvsem, kot sredstvo za odtegotanje pozornosti ljudstva od vojne vihre, ki je že skorajda eno leto vlada na evropski celini (Mussolini je napovedal vstop Italije v vojno en da po koncu zadnje etape *Gira*, ki se je zgodila 9. junija).⁷⁰ In drugič, da je z vnovičnim gostovanjem v Trstu med 2. in 4. junijem, ko sta bila na sporedu cilj 15. oz. start 16. etape,⁷¹ *Giro* vendarle ohranjal politični značaj, in sicer v tem primeru kot simbolna potrditev italijanske prisotnosti v mestu, ki je po pogodbi iz Rapalla resda postalo del Italije, a je to z vidika dejstva, da je mesto ležalo na stičišču italijanskega, slovanskega in nemškega sveta, terjalo nenehno reafirmacijo njegove pripadnosti italijanski državi.

To velja tudi za leto 1946, ko so se organizatorji Dirke po Italiji odločili, da bo cilj 12. etape, ki se bo začela v Rovigu, prav Trst. Novico, da bo mesto ob zalivu gostovalo kolesarsko karavano *Gira*, so v časopisu *La Gazzetta dello Sport* objavili 12. aprila, ko se je javnost tudi uradno seznanila s celotno traso te dirke. O tem, kako pomemben je bil za organizatorje Trst, priča naslednji zapis, objavljen na prvi strani omenjenega časopisa: »V Trst se gre. Brez Trsta je *Giro* za nas absurd. Ni potrebe, da bi še kaj dodali.. Radi bi poudarili, da že nekaj časa poteka urejanje dokumentacije, da bi *Giro* nemoteno prispel v mesto Svetega Justa. Te so bile uspešno zaključene. Tudi v prihodnjih letih bo italijanski *Giro* potekal v italijanskem mestu Trst. Vedno in za vedno.«⁷²

Glede na to, kar smo zapisali v prejšnjem poglavju, in upoštevajoč datum objave zgornjega zapisa, ni narobe, če rečemo, da je bila odločitev za obisk Trsta povezana s tem, da se je vprašanje o določitvi italijansko-jugoslovanske meje oz. o »lastništvu nad Trstom« nahajalo v eni izmed svojih

69 Karavana *Gira* se je sicer v Trstu ustavila leta 1919, 1920, 1923, 1927, 1934, 1938, 1939 in 1940. Glejte: »Trieste«, Pro Cycling Stats.

70 Ibid.

71 Ibid.

72 Matteo Monaco in Nicola Sbeti, »La partita dell'Italianità. Il ruolo del Coni e del governo nella lotta per l'egemonia dello sport triestino (1945–1954)«, *Qualestoria. Rivista di storia contemporanea* XLVII, št. 2 (2019): 138.

najbolj občutljivih faz.⁷³ V takšnem kontekstu je prihod *Gira* v Trst znatno presegal pomen športnega dogodka. Namreč, pri vsem skupaj ni šlo zgolj za to, da bi kolesarji zaključili etapo v Trstu, pač pa je šlo za demonstracijo italijanske prisotnosti in politične volje, ki je v očeh organizatorjev in italijanske javnosti pomenila simbolno »potrditev« Trsta kot sestavnega dela Italije. V zvezi s tem je pomenljivo to, da je bila odločitev za sprejem francoskega predloga, ki Trst dodeljuje Italiji, s strani Sveta štirih ministrov sprejeta 1. oz. 2. julija 1946,⁷⁴ kar je bilo zgolj en dan po tržaški etapi, ki je bila zaradi dogodka pri Pierisu prekinjena.

Dogajanje pri Pierisu: Sabotaža ali politična demonstracija?

Za razumevanje dogajanja pri Pierisu je potrebno upoštevati nekatera dejstva. Prvo dejstvo je bilo, da je bil Trst, kjer so organizatorji Dirke po Italiji določili cilj 12. etape 30. junija 1946, v skladu z določili pogodbe o premirju z Italijo iz 1943 pod nadzorstvom zavezniške vojaške uprave. Po t. i. pogodbi o vdaji, ki sta jo 29. septembra tistega leta podpisala predsednik italijanske vlade Pietro Badoglio in vrhovni poveljnik zavezniških sil general Dwight D. Eisenhower,⁷⁵ in sporazumu iz Beograda 9. junija 1945, je ozemlje zahodno od t. i. Morganove linije prišlo pod zavezniško upravo. Kar se tiče sporazuma iz Devina 15. junija 1945, pa je za nas pomembno zagotovilo angleškega generala Morgana, »da italijanska vlada ne bo imela vpliva na administrativno upravljanje cone A«.⁷⁶

Iz zgornjega izhaja, da je ne glede na želje italijanske vlade in/ali organizatorjev dirke »zadnjo besedo« glede gostovanja *Gira* 1946 na tleh Julijske krajine, in sicer na območju cone A, imela zavezniška vojaška uprava. Tako so morale italijanske politične oblasti, ki so 4. junija 1946 odobrile prehod dirke skozi Trst, o nameri organizatorjev *Gira* obvestiti še zavezniško upravo, upajoč, da ta ne bo imela ugovorov. 15. junija je v časopisih odjeknila vest, da zavezniška uprava ni izdala dovoljenja, da bi se *Giro* odvijal

73 26. junija 1946 se je pričelo četrto zasedanje Sveta zunanjih ministrov, zaradi katerega je napetost v mestu znatno narasla. V tem smislu se je ozračje še bolj razvnelo na predvečer 12. etape (29. junij), ko je na *Piazza Unità* v Trstu potekala velika italijanska manifestacija v znak solidarnosti z istrskimi begunci; glejte: Troha, *Komu Trst?*, 81.

74 Šušmelj, *Trpko sosodstvo*, 18.

75 Nevenka Troha, »Premirje in/ali brezpogojna vdaja Italije leta 1943,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005): 131–44.

76 Tenca Montini, *Trsta ne damo!*, 38.

na območju pod njeno upravo. Upoštevajoč to, so organizatorji pripravili »rezervno« traso Rovigo–Vittorio Veneto, čemur pa so najbolj nasprotovali kolesarji tržaške ekipe Wilier⁷⁷ na čelu s Cotturjem, tedaj tudi vodilnim na dirki. Njegov vpliv in še zlasti »tiho delo« italijanske diplomacije je nato privedlo do soglasja, da *Giro* lahko obišče Trst.⁷⁸

Še preden so kolesarji prečkali mejo, ki je Svobodno tržaško ozemlje (STO) ločevalo od Italije, se je pri Pierisu zgodila sabotaža.⁷⁹

Agencija Združenih narodov je danes ob 16:45 objavila naslednje sporočilo: dva kilometra vzhodno od Pierisa na meji Benečije je bil na cesti pred tekmovalci postavljen velik sod. Proti njim so bili položeni tudi kamni, zato so se ustavili. Policija Julijske krajine, ki je spremljala dirko, je nato razgnala majhno množico na vogalu ceste. Medtem ko so policisti to počeli, je nekdo streljal nanje in eden od policistov je bil ranjen. Policija je odgovorila s streljanjem.⁸⁰

Kot je razvidno iz omenjenega poročila, ki so ga naslednji dan – v ponedeljek, 1. julija – objavili na prvi strani časopisa *La Gazzete dello Sport*,⁸¹ so kolesarji naleteli na fizične prepreke, zaradi katerih so se morali ustaviti. Prav tako je iz poročila zgoraj jasno, da saboterji niso streljali na kolesarje,

77 Wilier je italijanska znamka koles, ki jo je leta 1906 v kraju Bassano del Grappa ustanovil Pietro dal Molin. Kot velik privrženec ideje združene Italije si je omenjeni italijanski podjetnik kolo zamislil kot neke vrste sredstvo za afirmacijo te ideje. Namreč, pri imenu Wilier gre v bistvu za akronim fraze (V)iva (črka W nadomešča V) (i)talia (l)iberata e (r)edenta. V znak nestrinjanja s tem, da bo Trst pripadel Jugoslaviji, je v času pogajanj svoje podjetje preimenoval v Wilier Triestina. Upoštevajoč to, si lahko predstavljamo, kakšno simboliko je imelo pedaliranje Cotturja na wilierju po tržaških ulicah. Glejte: Foot, *Pedalare! Pedalare!*, 83.

78 Monaco in Sbeti, »La partita dell'Italianità,« 139–40.

79 Za sabotažo naj bi stal Franc Štoka iz PCVG (*Partito Comunista della Venezia Giulia*). Ta naj bi se pred *Giron* najprej zatekel v Tržič (Monfalcone), kjer je za sabotažo želel navdušiti komuniste iz tamkajšnjega oddelka. Ker mu to ni uspelo – italijanski komunisti so odločno nasprotovali tej akciji –, se je Štoka odpravil v Pieris, kjer pa tamkajšnji komunisti niso imeli nič proti tovrstni akciji. Glejte: Giovanni Padoan, *Un'epopea partigiana alla frontiera tra due mondi* (Udine: Del Bianco Editore, 1984); Raoul Pupo, *Adriatico amarissimo. Una lunga storia di violenza* (Bari: Editori Laterza, 2025), 427–28, pridobljeno 20. 10. 2025, <https://www.ibs.it/adriatico-amarissimo-lunga-storia-di-libro-raoul-pupo/e/9788858157312>.

80 »Gli incidenti di Pieris. Un comunicato dell'Agenzia Nazioni Unite,« *La Gazzetta dello Sport*, 1. 7. 1946, 1.

81 Ibid.

pač pa na policiste ob cesti. Po poročanju agencije je policistom nato z nekaj streli uspelo pregnati tako napadalce kot tudi množico gledalcev, ki se je razbežala. Kot se spominja Alfredo Martini, kolesar ekipe Welter-Ursus,⁸² so to bili trenutki, ki so jih kolesarji preživljali v strahu in negotovosti. Na cesto naj bi padale rože, skupaj s kamni. Kolesar Marangoni je bil ranjen, še en drug kolesar pa se je po njegovem pričevanju skrival v obcestnem jarku. Po nekaj minutah kaosa naj bi nastala tišina, kolesarji pa so zaustavljeni čakali na odločitev organizatorjev, ki so se vmes posvetovali z Angleži in Američani. Ker so jim slednji svetovali, da bi bilo nadaljevanje preveč tvegano, se je organizator odločil, da etapo ustavi oz. prekine.⁸³

Upoštevajoč to, da je bil Cottur – sicer tudi zmagovalec prve etape od Milana do Torina – eden izmed glavnih pobudnikov ideje, da se etapa na relaciji Rovigo–Trst tudi dejansko izvede, so zanimivi njegovi spomini.⁸⁴ Kot se spominja, »*smo na sredi ceste našli sodčke katrana in kamne. Bila je nekakšna barikada. Morali smo se ustaviti in sestopiti s koles. V tistem trenutku se je situacija poslabšala: streli v zrak in kamni, ki so leteli v nas. A nismo smeli obupati. 'Jaz grem naprej tudi sam,' sem rekel drugim, 'Trst nas čaka.'*«⁸⁵

Medtem ko so se ostali kolesarji odpravili proti Vidmu (it. Udine), kjer je bil predviden začetek naslednje etape, je Cottur opogumil še šestnajsterico, ki je bila, kot rečeno, s transportnimi vozili najprej prepeljana do Barkovelj, od tam pa jih je še približno sedem kilometrov ločilo od ciljne črte v središču Trsta.⁸⁶

O nedeljskem dogajanju v Pierisu, 30. junija 1946, sta v ponedeljek, 1. julija, oz. en dan kasneje kot prva poročala tržaški *Glas zaveznikov* in lienske *Novice*. Kar se tiče slednjih, velja omeniti, da so dogajanje v Pierisu poročali na način, da se ga lahko interpretira kot vzrok za kasnejše nemire, ki so se zgodili v Trstu, pri čemer se izpostavlja napad na poslopje Zveze primorskih partizanov, v katerem naj bi svoj sedež imela tudi komunistična stranka in uredništvo *Primorskega dnevnika*: »*Včeraj so nastali v Trsti 'nemiri', ko so Slovenci napadli it. dirkače, ki so na krožni tekmi po Italiji. Med nemiri je bilo napadeno poslopje združenja primorskih partizanov, kjer*

82 »Alfredo Martini«, Pro Cycling Stats, pridobljeno 27. 11. 2025, <https://www.pro-cyclingstats.com/rider/alfredo-martini>.

83 Conti, *Giro d'Italia*, 98.

84 Ibid.

85 Marco Pastonesi, *Gli angeli di Coppi il campionissimo raccontato da chi ci correva insieme, contro, e soprattutto dietro* (Portogruaro: Ediciclo, 1999), 85.

86 Monaco in Sbeti, »La partita dell'Italianità,« 140.

je tudi sedež komunistične stranke in uredništvo *Primorskega dnevnika*.«⁸⁷

Kar pa zadeva *Glas zaveznikov*, lahko glede na vsebino zapisanega sklepano, da so pri omenjenem glasilu povzeli sporočilo, ki ga je v času trajanja etape dan prej posredovala agencija Združenih narodov:

V nedeljo dopoldne so ob priliki kolesarske krožne dirke po Italiji in sicer v etapi Rovigo-Trst, postavili na cesto na nekem mestu dva in pol kilometra vzhodno od Pierisa na meji Julijske krajine pred dirkače velik sod. Proti njim so metali tudi kamenje in dirkači so se morali ustaviti. Policija Julijske krajine je na ovinku ceste skušala razpršiti majhno množico. Medtem ko so se agenti pripravljali, so zaceli proti njim streljati in eden izmed agentov je bil ranjen; policija je odgovorila s streljanjem.⁸⁸

V primerjavi z lienškimi *Novicami*, ki so, kot rečeno, omenjeni dogodek predstavile kot vzrok za kasnejše dogajanje v Trstu, so pri *Glasu zaveznikov* vse skupaj postavili v širši kontekst, na kar kaže tudi umestitev besedila pod članek z naslovom »O sobotnih in nedeljskih neredih«. V nasprotju z lienškimi novicami pri *Glasu zaveznikov* tudi niso izpostavljali narodnosti povzročiteljev. To lahko razumemo, če vemo, da je šlo v tem primeru za glasilo Zavezniške vojaške uprave (ZVU), ki je kot takšno seveda izhajalo tudi v italijanskem jeziku. Pomeni, da bi eksplicitno omenjanje Slovencev lahko privedlo do še hujših nemirov. Namesto tega je avtor agresorjem »prilepil« oznako »nekaj oseb«.

Navezujoč se na zgornje, je zanimivo poročanje o dogajanju pri Pierisu s strani *Primorskega dnevnika* z dne 2. julija 1946.⁸⁹ Od časopisa, ki se je kot naslednik *Partizanskega dnevnika*, izhajajočega med vojno in v ilegali, ves čas zavzemal za priključitev Kanalske doline, Beneške Slovenije, Gorice, Trsta, Istre in Reke k Jugoslaviji,⁹⁰ je bilo kajpak pričakovati, da bo na vse skupaj gledal skozi oči jugoslovanske politike in interesov slovenskega prebivalstva. Po zapisanem sodeč, je moč sklepati, da so šovinisti okoli Odbora narodne osvoboditve (CLN) prihod kolesarjev v Trst razumeli kot sestavni del svoje manifestacije. In ko so ti izvedeli, da kolesarjev ne bo, so po poročanju *Primorskega dnevnika* po ulicah Trsta začeli širiti vest, da so »ščia vi streljali proti kolesarjem in nekatere ubili« ter s tem na eni strani

87 »Trst,« *Novice*, 1. 7. 1946, 2.

88 »O sobotnih in nedeljskih neredih,« *Glas zaveznikov*, 1. 7. 1946, 2.

89 »Naša rešitev je Jugoslavija,« *Primorski dnevnik*, 2. 7. 1946, 1.

90 Vovk, »Travma povratka,« 429.

razburili množico, čakajočo v cilju, na drugi strani pa dali »signal« svojim, da uresničijo že vnaprej pripravljen načrt.⁹¹

V čikaški *Prosveti*⁹² dogajanju v Pierisu namenjajo pozornost v izdaji iz 2. julija, pri čemer bralca najprej seznani z dejstvom, da je šlo pri vsem skupaj za prihod italijanskih kolesarjev, ki so pred približno 30 dnevi zapustili Milano, nato pa ga seznani z vestjo, da so »*ljudje napadli bicikliste s palicami in kamenjem. Eden biciklist je težko ranjen, več drugih pa je dobilo manjše poškodbe.*«⁹³ V primerjavi s pisanjem v *Primorskem dnevniku* bi bilo na tem mestu zanimivo izpostaviti, da so tudi v *Prosveti* omenjeno dogajanje razumeli kot vzrok za kasnejše izgrede, ki so se izvrševali po ulicah Trsta. Je pa res, da tudi v tem časopisu ni moč identificirati narodnosti napadalecev, kar si sami razlagamo s specifičnostjo vloge tega časopisa v smislu ohranjanja enotnosti izseljenskega občestva na eni strani in izogibanja notranjim delitvam na podlagi različnih pogledov na jugoslovanske-italijanske odnose na drugi strani.

Nekoliko drugače o dogajanju v Pierisu poročajo pri tržaškem *Ljudskem tedniku* z dne 5. julija,⁹⁴ in sicer, tako kot smo ugotovili za *Primorski dnevnik*, tudi v omenjenem tržaškem tedniku ne omenjajo ne kamenja ne palic, temveč izpostavljajo, da »*je furlansko kmečko prebivalstvo zaustavilo dirkače ter jih prijateljsko poučilo, da hočejo šovinistični elementi v Trstu izrabiti njihovo športno prireditev v protiljudsko politično demonstracijo.*«⁹⁵ Še več, s tem ko so izpostavili »prijateljsko podučenje« namesto nasilne zaustavitve, obenem pa poudarili, da je vest o smrti kolesarja, ki se je širila po zvočnikih z Montebella, bila lažna in namenjena mobilizaciji t. i. *fašistične bande*, so vzbudili pri bralcu občutek, da so »saboterji« nastopili v vlogi nekoga, ki je hotel kolesarje obvarovati pred politično, tj. fašistično, zlorabo njihove udeležbe.

Kar se tiče poročanja v *Ljudskem tedniku*,⁹⁶ ne moremo mimo tega, da so pri omenjenem tedniku – namesto z izrazom »Slovenci«, kot so to storili pri lienskih *Novicah*, ali »ščiavi«, kot naj bi po pisanju *Primorskega dnevnika* po ulicah Trsta Slovence zmerjali šovinisti, ali pa »skupina oseb«, kot so se narodnemu značaju »napadalecev« izognili pri čikaški *Prosveti* – ljudi, ki so se na takšen ali drugačen način namenili zaustaviti kolesarsko karavano

91 »Naša rešitev je Jugoslavija,« *Primorski dnevnik*, 2. 7. 1946, 1.

92 »Generalna stavka oklicana v Trstu in Julijski krajini,« *Prosveta*, 2. 7. 1946, 1.

93 Ibid.

94 »Generalna stavka v coni A,« *Ljudski tednik*, 5. 7. 1946, 1.

95 Ibid.

96 Ibid.

pri Pierisu, imenovali »*furlansko kmečko prebivalstvo*«. ⁹⁷ Namreč, slednje kaže na to, da so pri *Ljudskem tedniku* želeli incident na eni strani prikazati kot spontano in legitimno reakcijo lokalnega prebivalstva, na drugi strani pa so s takšno označbo želeli poudariti, da je italijanski nacionalizem strogo meščanska stvar in da kot takšen nima in ne more imeti podpore v širšem, ruralnem okolju, kjer (poleg Slovencev) prednjačijo Furlani.

6. julija 1946 so se na dogajanje v Pierisu odzvali še pri ajdovski *Primorski borbi*. ⁹⁸ Tudi sodeč po pisanju tega glasila, ki je izhajalo enkrat tedensko, se ne more reči, da je prišlo do kakršnegakoli napada v obliki metanja kamenja oz. streljanja. Prav nasprotno, »demokratsko ljudstvo«, kot so množico ob cesti poimenovali pri *Primorski borbi*, naj bi »*kolesarje ustavilo in nagovarjalo, naj ne sodelujejo v nadaljnji tekmi, ki bi zavzela v tem primeru izzivalno šovinistični prizvok*«. ⁹⁹ Kot namreč zapišejo pri omenjenem glasilu, se je s tem, ko je bilo na čelu kolesarske karavane vozilo »*Voce libera*«, športni dogodek spreobrnil v politično manifestacijo, pri čemer bi bili udeleženci-kolesarji hote ali nehote v njej udeleženi. Glede na to, da naj bi se večina kolesarjev usmerila proti Vidmu, ¹⁰⁰ si lahko razlagamo, da je bilo ljudstvo pri svoji nameri uspešno.

Za razumevanje konteksta: *Voce libera* je bilo tedaj glasilo Odbora narodne osvoboditve iz Trsta (CLN – *Comitato di Liberazione Nazionale*)¹⁰¹, v katerem so zagovarjali priključitev Gorice, Trsta, Istre in Reke Italiji.¹⁰² Upoštevač slednje, blokade kolesarske karavane pri Pierisu ne moremo razumeti drugače kot izraz nestrinjanja s tem, da se odmeven športni dogodek, ki na ulice (italijanskih) mest vedno znova in vsakič posebej privablja množice kolesarskih navdušencev in/ali radovednežev, spreminja v politič-

⁹⁷ »Generalna stavka oklicana v Trstu in Julijski krajini,« *Prosveta*, 2. 7. 1946, 1.

⁹⁸ »Splošna stavka v vsej coni A je odgovor na fašistično barbarstvo,« *Primorska borba*, 6. julij 1946, 2.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ V omenjeno antifašistično organizacijo, ki je bila ustanovljena 8. septembra 1943 v Rimu, so se vključile meščanske in socialistične stranke, vključno s Komunistično partijo (KP) Italije. Ker meščanske stranke niso hotele sodelovati z OF – vrhovni plenum OF je namreč 16. septembra 1943 izdal dokument, s katerim je slovensko Primorje priključil Jugoslaviji –, je prišlo do izstopa KP, ki se je povezala s slovenskim odporniškim gibanjem. Znotraj CLN-ja so od leta 1944 dalje tako prevladale strukture, ki so, kar zadeva reševanje *tržaškega vprašanja*, izhajale iz stališča, da je potrebno spoštovati pogodbo iz Rapalla leta 1920, ki je zanje »sveta in nedotakljiva«. Glejte: Pirjevec, »*Trst je naš!*«, 243–62.

¹⁰² Vovk, »*Travma povratka*,« 429.

no demonstracijo. Na to nakazuje tudi predpostavka avtorja zapisa, da naj bi med množico čakajočih navijačev v Trstu že bila pomešana »fašistična banda organiziranih plačancev in pretepačev, ki je samo čakala, na pravi trenutek«. ¹⁰³ Lahko rečemo, da se s takšnim načinom pisanja *Primorska borba* najbolj približa vidiku *Ljudskega tednika*.

Skoraj teden dni po dogodku slednjega lepo povzamejo pri goriškem *Soškem tedniku*, ¹⁰⁴ ki je prav tako izšel 6. julija 1946: »V nedeljo so razširili po mestu gorostasne novice, da so 'šciavi' pri Pierisu v Furlaniji napadli dirkače, ki so vršili 'Giro d'Italia'. Na vse mogoče načine, po zvočnikih in z avtomobili, so krožili po mestu in raznašali lažnive vesti, da so naši ljudje naredili naskok na kolesarje, streljali nanje in da je med njimi več ranjenih mrtvih.« ¹⁰⁵

Soški tednik, podobno kot *Primorski dnevnik* in *Ljudski tednik*, poudarja, da pri Pierisu ni prišlo do nobenega streljanja, pač pa je šlo za namerno razširjanje lažnih vesti – novost so tu avtomobili, katerih poglobitveni namen je bil izzvati množično reakcijo in ustvariti vtis napadenosti italijanske strani.

Pod črto, izraz »naši ljudje« kaže tudi na močno identifikacijo tednika z domnevnim napadalcem. ¹⁰⁶ Nazadnje pogledajmo še poročanje *Slovenskega Primorca*, katoliškega tednika iz Gorice, v katerem je bilo dne 11. julija zapisano, da so »zaradi v Pierisu prekinjene tekme kolesarjev tako imenovanega 'Giro d'Italia' [...] v Trstu izbruhnili precej resni nemiri od strani Italijanov«. ¹⁰⁷ Iz precej skopega opisa dogajanja lahko razberemo, da je bilo dogajanje v Pierisu vzrok za kasnejše nemire, ki so se pripetili v Trstu in so jih povzročili Italijani (pomenljivo je, da v tem tedniku za razliko od lienskih *Novic* niso omenjali narodnosti agresorja). Ideološko podstat zapisa sicer opazimo v nadaljevanju, ko avtor omenja stavko »levičarsko usmerjenega delavstva, ki je političnega značaja«, ¹⁰⁸ ki je nastopila kot posledica vsega skupaj. Zgolj za primerjavo, v komunizmu naklonjenemu *Primorskemu dnevniku* so v tej stavki recimo videli izraz »borbe« delavnega ljudstva »za izboljšanje njegovih gospodarskih razmer«. ¹⁰⁹

103 »Splošna stavka v vsej coni A je odgovor na fašistično barbarstvo,« *Primorska borba*, 6. 7. 1946, 2.

104 »V borbi za nedeljivo Primorsko,« *Soški tednik*, 6. 7. 1946, 1.

105 Ibid.

106 Ibid.

107 »Nemiri in stavke,« *Slovenski Primorec*, 11. 7. 1946, 3.

108 Ibid.

109 »Naša rešitev je Jugoslavija,« *Primorski dnevnik*, 2. 7. 1946, 3.

Epilog

Na podlagi analize poročanja osmih izbranih časopisov v slovenskem jeziku, ki so poročali o dogajanju pri Pierisu, lahko rečemo, da je bil omenjeni incident v splošnem prikazan kot izraz zaostrenih odnosov med slovenskim in italijanskim prebivalstvom, živečim na območju cone A, za katerim sta stali na eni strani Jugoslavija in na drugi Italija. Ne glede na svoje ideološke in politične opredelitve so si bili zapisi skupni v tem, da so v dogajanju pri Pierisu prepoznali sprožilca za kasnejše dogodke, ki so se zgodili na ulicah Trsta. Izjema je bil tu *Glas zaveznikov*, v katerem je bilo jasno izpričano, da so se nemiri dogajali tudi že dan prej, v soboto, 29. junija 1946, s čimer so nekoliko relativiziral njegov pomen.

Da so bili pri *Glasi zaveznikov* kot glasilu, ki ga je izdajala zavezniška uprava, usmerjeni k temu, da s pisanjem kar najbolj ublažijo že tako napeto ozračje na tem območju, priča tudi to, da saboterjem niso pripisali nobenih nacionalnih, ideoloških ali političnih oznak, ampak so se odločili za nevtralno oznako »nekaj oseb«. Pri tem je potrebno izpostaviti, da je *Glas zaveznikov* svojim bralcem posredoval praktično identično sporočilo, kot ga je istega dne italijanska *La Gazzetta dello Sport* (oba sta se sklicevala na poročilo Agencije Združenih narodov), ki je v tem primeru očitno sledila podobni logiki, le da z ozirom na nemoten potek nadaljevanja dirke.

Izrazito projugoslovansko usmerjenost je moč opaziti v načinu poročanja s strani *Primorskega dnevnika*, ki je prihod kolesarske karavane v Trst razumel kot del širše politične manifestacije, k čemur naj bi sodila tudi vest o streljanju s strani t. i. »ščavov«. Projugoslovanska usmerjenost se kaže tudi pri *Soškem tedniku*, kjer so postavili pod vprašaj resničnost navedb, da bi do streljanja specifično in nasilja sploh prišlo. Povedano drugače, v omenjenem tedniku so očitno želeli sporočiti, da so si Italijani vse skupaj izmislili z namenom, da bi s tem le še dodatno spodbudili nemire. Naj na tem mestu omenimo še *Primorsko borbo*, ki zaustavitve kolesarjev ne zanika, pač pa v njej vidi izraz volje »demokratičnega ljudstva«, da jih odvrne od sodelovanja v šovinistični propagandi.

Stališču, ki so ga zagovarjali pri *Primorskem dnevniku*, *Soškem tedniku* in *Primorski borbi*, se niso pridružili pri lienških *Novicah*. Namreč, s tem ko so izpostavili, da je bilo v kasnejših nemirih v Trstu napadeno tudi poslopje Zveze primorskih partizanov, kjer je bil tudi sedež komunistične stranke in uredništva *Primorskega dnevnika*, obenem pa so sabotažo pri Pierisu, ki naj bi bila vzrok vsega skupaj, pripisali Slovencem, so slovenskega bralca implicitno usmerili k prepričanju, da je odgovornost za izbruh nasilja in

nemirov v Trstu na slovenskih komunistih. Povedano drugače, Slovenci, ki so se v »begu« pred komunističnim režimom in/ali nasiljem zatekli na tuje, dejanja svojih rojakov niso razumeli toliko kot izraz domoljubja, ampak bolj kot politizacijo športnega dogodka v ideološke namene.

Ugotovimo lahko, da dogajanje pri Pierisu ni bilo povsem enoznačno interpretirano, temveč je to bilo v veliki meri odvisno od politične usmeritve in ciljne publike posameznega glasila. Čeprav je bil dejanski potek dogodkov po večini opisan kot zaustavitev kolesarske karavane, so se v interpretaciji pojavile pomembne razlike, ki odsevajo širši kontekst povojne politične napetosti v Julijski krajini, vključno z ideološko razdeljenostjo, ki se je izražala tudi v slovenskem tisku. Če je večina glasil, zajetih v obravnavo, dogodek uokvirilo kot legitimen upor proti fašistični in šovinistični zlorabi, kar je poudarjalo odpor proti italijanskemu nacionalizmu in politiki asimilacije, se je manjšina (*Glas zaveznikov* in lienske *Novice*) odločila za okvir, ki je dogodek predstavljal kot nasilje »majhne skupine ljudi« (*Glas zaveznikov*) oz. »Slovencev« (lienske *Novice*) nad neškodljivimi udeleženci kolesarske dirke.

Končno, ne glede na podobnosti in razlike v interpretacijah dogajanja pri Pierisu s strani izbranih slovenskih časopisov, je vendarle treba razumeti tudi širši kontekst Dirke po Italiji kot »potujočega iredentizma«, ki je na videz nedolžen športni dogodek spremenil v simbol politične prisotnosti in suverenosti Italije na spornem ozemlju. Dogodek pri Pierisu tako ni samo odsev slovenske ideološke razdeljenosti, ampak tudi izraz konflikta dveh nasprotujočih si narativov – slovenskega odporniškega dojemanja stvarnosti in italijanske nacionalistične afirmacije. V luči teh spoznanj lahko bolje razumemo, kako športni dogodki v mejnih regijah niso zgolj rekreacija ali zabava, temveč pomembna politična in kulturna »bojišča« – tako med dvema narodoma kot tudi med skupinami znotraj njih. Na zmago Luke Mezgeca v Trstu v okviru *Gira* 2014 lahko potemtakem gledamo kot na afirmacijo slovenske prisotnosti in utrjevanje miselnosti, da je Trst (še vedno) slovenski.

Viri in literatura

Časopisni viri

Glas zaveznikov, 1946.
La Gazzetta dello Sport, 1946.
Ljudski tednik, 1946.
Novice, 1946.
Primorska borba, 1945, 1946.
Primorski dnevnik, 1946.
Prosveta, 1946.
Slovenski Primorec, 1945, 1946.
Soški tednik, 1945, 1946.

Spletni viri

Pro Cycling Stats. »Alfredo Martini.« Pridobljeno 27. 11. 2025. <https://www.procyclingstats.com/rider/alfredo-martini>.
 Pro Cycling Stats. »Giordano Cottur.« Pridobljeno 23. 8. 2025. <https://www.procyclingstats.com/>.
 Pro Cycling Stats. »Trieste.« Pridobljeno 27. 11. 2025. <https://www.procyclingstats.com/location/trieste>.

Literatura

Ara, Angelo in Magris, Claudio. *Trieste. Un'identità di frontiera*. Torino: Einaudi, 2007.
 Bertolotti, Elisabetta. *Il confine orientale tra Fiume e Trieste. Storie di due porti-franchi*. Milano: Prospettiva Editrice, 2021.
 Bufon, Peter. »Slovenci v Trstu nekdanj in danes: težavno ohranjanje multikulturalnosti na robu slovenskega etničnega ozemlja.« *Kronika* 70, št. 1 (2022): 177–198.
 Cardoza, Anthony. »'Making Italians'? Cycling and national identity in Italy: 1900–1950.« *Journal of Modern Italian Studies* 15, št. 3 (2017): 354–377.
 Conti, Beppe. *Giro d'Italia: Racconti e misteri in maglia rosa*. Santarcangelo di Romagna: Diarkos, 2023. Pridobljeno 20. 10. 2025. <https://www.ibs.it/giro-d-italia-racconti-misteri-libro-beppe-conti/e/9788836162048>.

Čampa, Marjeta. »Partizanski dnevnik 1944–1945.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 16, št. 1/2 (1975): 121–157.

Drnovšek, Darinka. V: *Novi Slovenski biografski leksikon. Prvi zvezek*, ur. Oto Luthar in Barbara Svetina Šterbenc, 122. Ljubljana: Založba ZRC, 2013.

Foot, John. *Pedalare! Pedalare! A History of Italian Cycling*. London: A&C Black, 2017.

Gallagher, Brendan. *Dirka po Italiji: Corsa Rosa: zgodovina najznamenitejših Girov*. Preserje: Aktivni mediji d.o.o., 2017.

Giraldi, Nicolò. *Storia di Trieste: Dalle origini ai nostri giorni*. Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2016.

Gombač, Boris. »Nacionalno in socialno vprašanje v Trstu 1902–1914.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1/2 (1982): 55–64.

Harris, Charles Reginald Schiller. *Allied Military Administration of Italy: 1943–1945*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1957.

Klabjan, Borut in Bajc, Gorazd. »Narodni dom v Trstu, Trst v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.« V: *61. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Urška Perenič, 84–94. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025.

Maggi, Vanessa. *La città italianissima: Trieste nel dibattito politico del dopoguerra (1945–1954)*. Pisa: Pacini Editore, 2023.

Mikuž, Metod. »Vprašanje Julijske krajine in Trsta 1947–1954: predavanja na zborovanju slovenskih zgodovinarjev oktobra 1974 v Piranu.« *Zgodovinski časopis* 29, št. 1/2 (1975): 3–44.

Monaco, Matteo in Sbeti, Nicola. »La partita dell'Italianità. Il ruolo del Coni e del governo nella lotta per l'egemonia dello sport triestino (1945–1954).« *Qualestoria. Rivista di storia contemporanea* XLVII, št. 2 (2019): 129–148.

Morreli, Alfio. *Trieste, l'altra faccia della storia 1943–45*. Trieste: Edizioni di letteratura e storia contemporanea, 1987.

O'Brien, Colin. *The Story of the World's Most Beautiful Bike Race*. London: Profile Books Ltd., 2017.

O'Leary, Matthew. »The Legacy of the Risorgimento on Italian Identity, Nationalism, and the Rise of Fascism.« *The Alexandrian* 6, št. 2 (2017): 1–7.

Pirjevec, Jože. »Bazovica 1930.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 21, št. 1/2 (1981): 157–166.

Pirjevec, Jože. »Akcija jugoslovanske diplomacije v Parizu in tržaško vprašanje.« *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, št. 15 (2008): 53–59.

Pirjevec, Jože. »Trst je naš!«: *boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2008.

Pivato, Stefano. »The bicycle as a political symbol: Italy, 1885–1955.« *The International Journal of the History of Sport* 7, št. 2 (1990): 173–187.

Podbersič, Renato. »Žrtve med italijanskimi priseljenci v Julijski krajini.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 316–327. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010.

Podbersič, Renato. »Sijaj Davidove zvezde nad zalivom. Prispevek k poznavanju judovskih povezav med Trstom in Gorico.« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 615–628.

Pogačar, Timothy. »Izseljenski tisk v Ameriki v digitalni dobi: slovensko-ameriški časopis *Prosveta*.« *Slavistična revija* 65, št. 2 (2017): 343–354.

Preinfalk, Miha. »Tržaška številka *Kronike* – zgodovina Trsta v malem.« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 343–344.

Pupo, Raoul. *Adriatico amarissimo. Una lunga storia di violenza*. Bari: Editori Laterza, 2025. Pridobljeno 20. 10. 2025. <https://www.ibs.it/adriatico-amarissimo-lunga-storia-di-libro-raoul-pupo/e/9788858157312>.

Šušmelj, Jože. *Trpko sosodstvo: nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001*. Trst: Založništvo tržaškega tiska ZTT-EST, 2009.

Švent, Rozina. »Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji.« *Dve domovini*, št. 2/3 (1992): 67–101.

Tenca Montini, Federico. *Trsta ne damo! Jugoslavija in tržaško vprašanje 1915–1954*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023.

Troha, Nevenka. *Komu Trst? Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana: Založba Modrijan, 1999.

Troha, Nevenka. »Uprava v Slovenskem primorju 1918–1954 (Pregled).« *Arhivi* 20, št. 1/2 (1997): 88–102.

Troha, Nevenka. »Premirje in/ali brezpogojna vdaja Italije leta 1943.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), 131–144.

Verginella, Marta. »Fragmenti slovensko govorečega Trsta pred pojavom nacionalizma.« *Kronika* 67, št. 3 (2019): 429–446.

Vovk, Sandi. »Trauma povratka: poročanje tiska v Trstu o fašističnem in nacističnem taboriščnem sistemu neposredno po koncu vojne leta 1945.« *Zgodovinski časopis* 62, št. 3/4 (2018): 427–446.

Vovko, Andrej. »Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama.« *Zgodovinski časopis* 46, št. 1 (1992): 87–92.

Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije. Tom 5, Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869–1920. Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja komunistične partije Jugoslavije, 1951.

*The (Mis)Use of the Giro d'Italia
for Political Purposes:
The Pieris Case of 1946*

Summary

This study examines the significance of the Giro d'Italia within the context of political and ethnic tensions in Trieste and the Julian March following World War II, with particular emphasis on the Pieris incident on June 30, 1946. Throughout its history, Trieste has been a cosmopolitan port city that, despite its formal annexation to Italy under the 1920 Treaty of Rapallo, remained a transitional space between Italian, Slovenian, and Central European identities. Under Habsburg rule, the city emerged as a key port and the largest urban center for Slovenians, who cultivated national identity through language, associations, and cultural institutions, while the Italian bourgeoisie promoted nationalist and irredentist ideas.

Between the two world wars, the Giro served not merely as a sporting event but as an instrument of Italian irredentism, a legitimizing tool for the Fascist regime, and a symbolic assertion of Italian presence in contested territories. The Pieris incident – where cyclists were blocked by physical obstacles and police were fired upon – was interpreted differently across Slovenian media. *Glas zaveznikov* reported on the event neutrally; *Primorski dnevnik*, *Soški tednik*, and *Primorska borba* framed it as a legitimate response to fascist propaganda, while *Novice* attributed the incident to Slovenians and connected it to subsequent riots in Trieste. These divergent narratives reflect the political and ideological divisions of the period, highlighting competing perspectives of Slovenian resistance and Italian nationalism.

The Giro and the Pieris incident demonstrate how sport can function as a vehicle for national propaganda and political mobilization, while simultaneously reflecting the intricate dynamics of ethnic relations in transitional historical periods. Understanding these events requires placing them within the broader historical context of Trieste, where long-standing coexistence and rivalry between Italian and Slovenian communities generated tensions that manifested in political, cultural, and symbolic arenas during

the postwar years. Trieste thus became not only a stage for sporting events but also a space where identity and ideological struggles were enacted, with symbols such as the Giro serving as instruments of both nationalist assertion and resistance mobilization.